

ANOTACE

JAN, Libor: *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno: Statutární město Brno – Archiv města Brna, 2013. 1071 s., 86 s. barev. obr. příl.

Kolektivní monografie *Dějiny Brna 2. Středověké město* představuje druhý svazek z plánované sedmidílné řady věnované historii města Brna od pravěku do doby moderní. Publikace sestává ze sedmi hlavních kapitol, na jejichž obsahu se podíleli zejména brněnští odborníci z řad historiků, archeologů, kunsthistoriků, přírodovědců a lékařů. Kniha představuje nové zpracování dějin středověkého Brna doplněné o aktuální výsledky, které přinesly poslední výzkumy písemných i hmotných pramenů. Redaktorem svazku je medievalista Libor Jan.

Publikace přináší komplexní zpracování středověkých dějin Brna počínaje dobou knížecí do nástupu Habsburků na český trůn. Jednotlivé kapitoly reflektují stěžejní témata brněnských dějin, a to v rovině politické, správní, hospodářské, právní, uměnovědné a církevní. Zohledněna je nicméně také otázka každodennosti, která dotváří ucelený náhled na běžný život ve městě. Pozornost autorů směřuje k zásadním událostem dějin města od 2. poloviny 11. století. Autoři chronologicky provází čtenáře politickými dějinami v předinstitucionálním období, přes konstituci Brna na město, až do konce vlády Jagellonců v českých zemích. Náležitý prostor je v publikaci věnováno brněnskému obyvatelstvu a problematice každodenního života v tehdejší společnosti. V jednotlivých podkapitolách jsou podrobně rozebrány národnostní a majetkové poměry, přistěhovalectví, řemesla a obchod se zbožím. Pozornost autorů je nicméně věnována také otázce podoby středověké brněnské domácnosti a jejího vybavení, zemědělství, včetně koexistence lidí s divokými i hospodářskými zvířaty. V souvislosti s tím autoři přibližují mechanismus zásobování města vodou a odpadové hospodářství. Podstatnou, byť méně rozsáhlou kapitolu, tvoří výklad o soudnictví a samosprávě města. Vedle charakterizace jednotlivých orgánů městské správy a jejich kompetencí v rámci úřadu je zde zohledněna jurisdikce brněnského městského soudu při výkonu civilního i hrdelního soudnictví. Důležitý článek ve správním zajištění města představovalo finanční hospodářství. Brnu ve středověku náležely četné hospodářské výsady, které měly pozitivní dopad na městskou pokladnu i životní úroveň domácností. Autoři poutavým způsobem zprostředkovávají základní informace o příjmech a výdajích města, upozorňují na význam obchodu s ostatními městy a poukazují na roli vinařství a těžbu nerostů v ekonomickém zajištění Brna. Reflektovány jsou také proměny vrcholného a pozdně středověkého peněžního oběhiva. Následující výklad je věnován topografii středověkého Brna a otázce významu času pro právní, duchovní a hospodářský život obyvatelstva a dějinám brněnských církevních institucí. Závěrečná kapitola sleduje stavební vývoj Brna a tehdejší umění – zejména sochařství a malířství. Zohledněna jsou také první léta brněnského knihtisku a otázka lokace tamní tiskárny. Na závěr monografie je umístěn rozsáhlý soupis pramenů a literatury, barevná obrazová příloha, seznam autorů, věcný a jmenný rejstřík.

Anotovanou publikaci lze, vzhledem k dosavadní absenci podrobného zpracování středověkých dějin Brna, jedině uvítat. Ačkoliv má kniha povahu odborné monografie, lze důvodně předpokládat, že pro zajímavý výběr témat a přístupnou formu zaujme také laickou veřejnost z řad příznivců brněnských dějin.

Lenka Šmídová Malárová

Brno v minulosti a dnes. Příspěvky k dějinám a výstavbě Brna, sv. 26. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2013, 384 s.

Již dvacátý šestý svazek sborníku řady *Brno v minulosti a dnes*, která prošla během své čtyřiapadesátileté existence několika vývojovými etapami, se důsledně drží své koncepční struktury. V současné pravidelné roční periodicitě obsahuje řadu původních odborných článků a studií, které časově pokrývají jednotlivá historická období spojená s městem Brnem od středověku až po nejnovější dobu. Tematicky jsou tyto příspěvky značně různorodé, autorsky se na nich podílí vedle odborných historiků i kolegové z příbuzných oborů, jako archeologové, kunsthistorici, etnografové apod.

Takto byl sestaven i tento svazek, který obsahuje třináct příspěvků. Je uveden krátkým zamyšlením (s. 11–25) Dalibora Janíše z Právnické fakulty Palackého univerzity v Olomouci, přibližující úřad rychtáře a městské jurisdikce v Brně v období 13. a 14. století. Úřad rychtáře ve středověkém Brně v době založení a rozvoje města patřil k jeho klíčovým orgánům. Osoby rychtářů pocházely zpravidla z řad významných brněnských měšťanů, a to až do doby, kdy v 70. letech 14. století ovládalo tento úřad město. Své dosavadní studie o historii herburského kláštera v Brně dále rozšířil Tomáš Černušák z Moravského zemského archivu v Brně informací o personální a sociální struktuře této komunity ve 14. století (s. 25–38). Pro poznání života tohoto kláštera mu posloužila *Pamětní kniha* z let 1343–1375 (1379), která patří mezi nejvýznamnější brněnské městské knihy. Vedle nahlédnutí do sociální struktury této komunity nás Černušák seznamuje i se způsobem jejího ekonomického zabezpečení. Ze zápisů v pamětní knize jednoznačně vyplývá, že si klášter v této době udržoval podobu církevní instituce, nabízející životní zabezpečení brněnským měšťankám.

Poněkud z jiného „soudku“ pochází studie Vladimíra Maňase z Ústavu hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity o dvou rukopisech-sbornících renesanční polyfonie z doby kolem poloviny 16. století z farní knihovny při kostele sv. Jakuba (s. 39–49). Maňas vyslovuje přesvědčení, že se z nich prokazatelně zpívalo při bohoslužbách v tomto farním kostele. Objev těchto dvou dosud neznámých sborníků označuje jako zásadní posun v dosavadním poznání lokální hudební kultury, mající klíčový význam i z hlediska dějin hudby v českých zemích. Odrazovým můstkem pro další bádání o dějinném vývoji brněnské čtvrti Černá Pole by se měla stát studie studenta Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Jakuba Sluky (s. 51–65), v níž se na základě rozboru několika listin z 15. století snaží zjistit, zda v nich uvedená pole leží na území současných Černých Polí, a pokud ano, jaké záznamy o změnách jejich vlastníků se nám dochovaly v listinných pramenech a záznamech v městských knihách. Zajímavě jistě zní konstatování, že tato oblast byla od zmíněného 15. století využívána též k pěstování vinné révy. Jedné ze stránek osobní intimní hygieny brněnských obyvatel 16.–17. století se věnovaly Hana Jordánková (z Archivu města Brna) a Irena Loskotová (z Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity) v příspěvku o tehdy užívaných hygienických nádobách (s. 67–81). Přítomnost speciálních nočních nádob v měšťanských domácnostech tak můžeme považovat za doklad postupně se zvyšujícího životního standardu a s ním hygienických návyků ve střední společenské vrstvě.

Období počátku 18. století se věnují dva příspěvky. Zdánlivě téměř romantický příběh, případ soudního vyšetřování brněnských členů Bratrstva hvězdového kříže, precizně analyzoval Tomáš Malý z Historického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (s. 83–103). Brněnský případ spadá do přechodného období v první polovině 18. století, kdy ještě nedošlo k desakralizaci trestního práva a ke zřetelnému oddělení náboženských deliktů od provinění proti společenskému řádu, jaké lze pozorovat v zákonících o církvi z 80. let 18. století. Pracovnice

Národního památkového ústavu v Kroměříži Anna Grossová se ve svém příspěvku (s. 105–126) zamýšlí nad uměleckými aktivitami a životními osudy zlatnické rodiny Vogelhundových, působící v barokním Brně a náležející ke známým moravským zlatníkům 18. století. K ilustraci jejich mistrných luxusních dekorativních předmětů, zejména liturgického náčiní, slouží řada představených černobílých i barevných vyobrazení, z nichž zvláště vyniká monstrance *Zlaté slunce Moravy* (v příloze) z pokladnice olomoucké katedrály sv. Václava.

S oblastí výtvarného umění souvisí i další dva články – Roberta Janáse a Marcely Macharáčkové (bratislavská Galerie Jozefa Kostku). První pojednává o další vývojové fázi brněnského malířství na příkladu výstavy obrazů novojičínského rodáka žijícího ve Vídni, malíře Eduarda Veitha, konané v *Mährischer Kunstverein* v listopadu 1903 v Brně (s. 127–143). Janás představil Veitha jako významného protagonistu moravského malířství 19. století, kterému se podařilo prosadit i za hranicemi rodné vlasti, v důležitém centru evropské malby, ve Vídni. Z globálnějšího hlediska obecných dějin umění může Veith sloužit i jako modelový příklad umělce, který si důkladně osvojil soudobý výtvarný jazyk a jako jeho kvalitní protagonista se aktivně účastnil formování malířských proudů, které určovaly směr vývoje umění, což je názorně dokumentováno v příloze jeho obrazem *Útěk zimy* z přelomu 19. a 20. století. Macharáčková svým rozbohem aktivit brněnského spolku *Skupina výtvarných umělců v Brně*, působícího zde v letech 1922–1939, na s. 145–179 přináší pohledem soudobé kritiky přehled aktivit této skupiny, která představovala v Československu 20. let 20. století jakýsi střední proud, bez avantgardních aspirací, avšak splňující požadavky na modernitu a kvalitu v rámci jakési střeoevropské poptávky po konzervatismu, ale přesto moderním umění. Naděje a předpoklady další činnosti skupiny naznačené v přelomovém roce 1930 se naplnily v následujících letech její existence.

Následující studie nám přibližuje první dvě desetiletí sportovních aktivit nově založeného amatérského fotbalového klubu SK Židenice (dnešní FC Zbrojovky Brno) v roce 1913, z něhož se postupně vykrystalizoval kvalitní profesionální tým (s. 181–211). Detailně jsou přiblíženy první „krůčky“ fotbalových nadšenců z řad místních mladíků, k nimž se přidávali další zkušení fotbalisté, což nakonec vyústilo v přeměnu klubu ve fotbalový profesionální celek, který si společně s brněnskou sportovní veřejností připomínal nedávno 100 let od svého založení. Další dva příspěvky se zabývají fenoménem panelových sídlišť, jež se staly neodmyslitelnou součástí a domovem pro desetitisíce Brňanů. První autorka, Lucie Zadražilová (Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze), podává sociokulturní pohled na brněnské sídliště Lesná a jeho vztah k finské Tapiole (s. 213–260). Lesná, považované našimi i zahraničními odborníky za jeden z nejvydařenějších obytných komplexů své doby, bylo českými architekty inspirované tímto „skandinávským lesním městem“ nedaleko Helsinek. Zadražilová nabízí bližší pohled na obě sídliště, takže nakonec dospívá k závěru, že mezi nimi existuje více styčných bodů, než by se dalo očekávat, což vyplývá ze skutečnosti, že oba státy musely řešit podobnou naléhavou bytovou nouzi. K bohatě prezentované fotografické dokumentaci snad jen dvě poznámky: – ne vždy šťastný výběr pohledů na sídliště Lesná (většina snímků je z doby bezprostředně po výstavbě, tedy z neupraveného okolí, často se tento námět opakuje), – v textu zdůrazňovaná zeleň je představena jen okrajově, takže text a dokumentace se v tomto směru rozcházejí. Druhé zamyšlení z pera Miroslava Diviny (Galerie moderního umění v Roudnici nad Labem) předkládá na s. 261–295 přehledný pohled na brněnská panelová sídliště (vč. Lesné), která představují v rámci architektury obytné prostředí dosud nebyvalého rozsahu, kdy podoba sídlišť budovaných z betonových prefabrikátů se výrazně odlišuje od ostatních obytných forem v městském prostředí. Nabídnuté srovnání jednotlivých brněnských panelových sídlišť vede autora k závěru, že i v rámci jednoho města se vyskytují rozličná pojetí utváření předměstského prostředí, takže nakonec jejich celkové hodnocení vyznívá zcela pregnantně – dobré a špatné řešení.

Celý sborník uzavírá společná studie Hany Jordánkové a Ludmily Sulitkové (z Katedry historie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, s. 296–348), podávající kompletní bibliografii z posledního dvacetiletí k dějinám královských moravských měst ve středověku a raném novověku (od 14. století, ale bez zakladatelského období), kdy už tato města byla plně konstituována. Pro středověk se tak jednalo o šestnáct lokalit, které se delší či kratší čas těšily statutu královských měst, pro raný novověk už šlo jen o šest měst (Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Uherské Hradiště a Uničov).

František Čapka

Průmysl, technika a exaktní vědy na Moravě a ve Slezsku. Vybrané kapitoly z 19. a 20. století. Brno: Technické muzeum v Brně, 2014, 195 s.

Podkladem pro tuto kolektivní monografii byly příspěvky pronesené na stejnojmenném odborném semináři, který proběhl ve dnech 29.–30. října 2013 v Technickém muzeu v Brně za spolupřátelství katedry historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a Společnosti pro dějiny věd a techniky. Publikace obsahuje devatenáct příspěvků z pera odborných a vědeckých pracovníků vysokých škol, vědeckých ústavů, muzeí a archivů z České republiky. Je rozdělena do šesti nestejně dlouhých bloků s tímto tematickým zaměřením: 1. technické muzejnictví, historie a veřejnost; 2. k historii průmyslu na Moravě a ve Slezsku; 3. podnikatelé jako významný faktor průmyslové revoluce; 4. z dějin spolkového života; 5. exaktní vědy a jejich významní průkopníci; 6. z historie dělnického bydlení. Byla to právě tato tematická pestrost jednotlivých příspěvků, která dala hlavní záměr editorů, sledovala snahu nechat vyniknout interdisciplinárnímu zaměření sledované problematiky v regionech Moravy a Slezska.

Cílem monografie bylo také na základě jednotlivých příspěvků přiblížit a objasnit kořeny zásadních změn ve struktuře moravské a slezské ekonomiky od konce 18. století do roku 1918 a nastínit koncepty tohoto vývoje v dosud odlišně se vyvíjejících regionech. Vedle sebe tak stojí „obrazy“ z dějin technického muzejnictví a studie věnující se industrializaci vybraných průmyslových odvětví v moravskoslezské zemi. Významně jsou zastoupeny sondy do některých podnikatelských rodin a jejich firem v počáteční éře průmyslové revoluce a v následném technicko-vědeckém rozvoji; stranou rovněž nezůstaly jisté specifické otázky, jako například přiblížení počátečního stádia vývoje v oblasti automobilové spolkové činnosti. Publikaci uzavírají vybrané kapitoly z dějin exaktních věd s jejich čelnými představiteli a nahlédnutí do „kuchyně“ dělnického bydlení (na příkladu města Brna).

Potvrdilo se, že „dlouhé“ 19. století nabízí doslova i záplavu vlivů celospolečenského rázu, které nutí historiky diskutovat o relevanci nejrůznějších konceptů, k nimž se řadí rovněž látka z oblasti sociálně politických dějin. Příspěvky v hranicích historické Moravy a Slezska umožňují vytvořit vcelku vyvážený, systematický a reprezentativní pohled na vztah centrum – periferie a na proměny světa jednotlivců i malých komunit v proudu „velkých“ celostátních hospodářských dějin. Jednotlivé studie přitom tvoří kompaktní celek typu sondy s regionálně zabarvenými detaily a zavádí nás do moravských center i do řady menších, postupně se rozvíjejících podnikatelských středisek, v nichž se (vzhledem k sídelní situaci) silně začaly propojovat vazby Moravanů německé a české národnosti.

Monografie si nedělá nárok ke zjištění definitivních odpovědí na nastolené otázky, které se v jednotlivých příspěvcích objevily. Jejím záměrem bylo především přispět k prohloubení

dosavadních znalostí z dějin průmyslu, techniky a exaktních věd, nasměrovat další výzkum v této oblasti a neskromně také zájemcům z řad vysokoškolských studentů historie dát jim vhodné „typy“ na témata jejich závěrečných bakalářských a magisterských prací.

František Čapka

NAMONT, Jean-Philippe: *Československá kolonie. Dějiny české a slovenské emigrace ve Francii (1914–1940)*. Praha: Academia, 2015. 562 s.

Je velkou zásluhou Nakladatelství Academia, že se podjalo vydání knihy pracovníka Katolického ústavu v Paříži Jeana-Philippa Namonta (1973), která je vlastně doktorskou disertací obhájenou v roce 2008 na Univerzitě Paris 1 – Panthéon – Sorbonne pod vedením prof. Bernarda Michela. Autor se ujal téměř neprobádaného tématu, naučil se česky a shromáždil velké množství až detailních informací studiem ve francouzských, českých a slovenských archivech, československého a francouzského dobového tisku i dobové literatury československé a francouzské provenience. Z české strany se problematikou vystěhovalectví do Francie zabýval historik a etnolog Stanislav Brouček, prameny ke slovenskému vystěhovalectví publikovali František Bielik a Claude Baláž. Syntetické zpracování dějin české a slovenské emigrace ve Francii jsme ale dosud neměli.

Namontova kniha má, kromě úvodu a závěru, čtyři části. První popisuje genezi českého krajanského hnutí ve Francii do Velké války, tj. období let 1862–1918. Těžištěm této části je období po vypuknutí světové války, mobilizace českých dobrovolníků a vznik roty Nazdar, hledání společného postupu a spojení Sokola a Rovnosti do Československé kolonie a postupné omezení jejich pravomocí ve prospěch Masarykovy Československé národní rady.

Druhá část sleduje Československou kolonii v nové situaci po vítězné válce a vzniku samostatné ČSR, tj. léta 1918–1929. Ve 20. letech dochází k silné emigraci průmyslových a zemědělských dělníků z ČSR do Francie, autor sleduje nejen jejich prostorové rozmístění, ale i spolkové aktivity, školní vzdělávání českých a slovenských dětí, český a slovenský tisk vycházející ve Francii i místa paměti francouzských Čechoslováků.

Ve třetí části se autor soustřeďuje na období po vypuknutí světové hospodářské krize a především zániku první ČSR, tj. léta 1929–1938. Hospodářská krize si vynutila přeměnu Československé kolonie v podpůrný spolek, krize vedla k oslabení počtu emigrantů do Francie a naopak k početným návratům do ČSR, kde ale hospodářská situace byla ještě horší. Autor podrobně sleduje sociální a kulturní činnost Kolonie, včetně problematiky postupující asimilace, problémů československých tříd, tisku, ochotnických divadel, přednášek a knihoven.

Pomnichovskému období až do porážky Francie, tj. létům 1938–1940, je věnována čtvrtá část. Namont přibližuje, jak Československá kolonie hájila ČSR před Mnichovem a snažila se pokračovat ve svých aktivitách i po něm. Obhajovala československou věc i po okupaci 15. března 1939 a poskytovala pomoc uprchlíkům z ČSR. ve své činnosti pokračovala až do porážky Francie v červnu 1940, která vedla k jejímu zániku.

Kvalitní práci autora poškozují nedostatky v rejstříku, zejména u uvádění ruských a slovenských jmen: např. správně má být Izvolskij (ne Isvolski), Kerenskij (ne Kerenski), Nikolaj Nikolajevič byl velkokníže (ne velkovévoda), předseda Revolučního národního shromáždění Tomášek byl František a nebyl předsedou poslanecké sněmovny, Ďuriš byl Július (ne Julius) a je více znám jako poválečný ministr zemědělství (1945–1951) než financí (1953–1959), dr. Tuka se jmenoval Vojtech. V rejstříku chybí jméno Františka Jehlicsky.

Celkově lze ocenit počin Nakladatelství Academia, neboť bez Namontovy práce se neobejde žádný budoucí historik zahraničních krajanů.

Jaroslav Vaculík

JANÁK, Dušan – JIRÁSEK, Zdeněk: *Z historie československých vystěhovaleckých družstev v Sovětském svazu (1923-1939)*. Opava: Slezská univerzita, 2014. 241 s.

Zkušeni opavští historici předložili práci, která poprvé objektivně přibližuje existenci pěti československých družstev, jejichž členové ve 20. letech 20. století se rozhodli vystěhovat do Sovětského svazu. Jednalo se o půl tisíce členů družstev Pragomašina, Kladenská komuna, Interhelpo, Reflektor a Slovácká komuna. Autoři na základě studia materiálů uložených v českých, ruských a ukrajinských archivech, tištěných pramenů, kvalifikačních prací, publikovaných vzpomínek, odborné literatury české a ruské provenience, dobového tisku i elektronických zdrojů předložili plastický obraz okolností vzniku, existence a zániku těchto družstev. Cenný je také přehled 2700 československých občanů, kteří si chtěli v SSSR vybudovat novou existenci.

Kniha je rozdělena do sedmi kapitol. V první Dušan Janák přibližuje existující literaturu a prameny ke sledované problematice. Ve druhé kapitole Dušan Janák a Zdeněk Jirásek charakterizují sovětskou imigrační politiku i vystěhovaleckou politiku ČSR. Následují kapitoly věnované jednotlivým družstvům: Pragomašina (D. Janák), Kladenská komuna (D. Janák), Interhelpo (Z. Jirásek), Reflektor (Z. Jirásek) a Slovácká komuna (D. Janák). Poznámky jsou poněkud neprakticky umístěny na konci knihy za vlastním textem. Vhodně jsou zařazeny jmenný a místní rejstřík, seznam zkratk, seznam pramenů a literatury, seznam fotografií a anglické a ruské resumé.

Autoři upozorňují, že československé úřady nepřekážely vystěhovalectví do SSSR, ale upozorňovaly, že tak emigranti činí na vlastní nebezpečí a nemohou si činit nároky na případnou bezplatnou repatriaci. Otázku československého vystěhovalectví do SSSR projednával již v roce 1924 předseda československé obchodní mise v Moskvě Josef Gírsa v lidovém komisariátu zahraničních věcí a v imigrační komisi Rady práce a obrany (RPO). Sovětská vláda umožňovala vjezd do SSSR pouze těm skupinám, kterým dala souhlas imigrační komise RPO.

Lze doplnit, že československé ministerstvo sociální péče dostávalo četné dotazy zájemců, kteří projevovali přání vystěhovat se a žádali podrobné informace o možnostech nabytí půdy v SSSR. Silné vystěhovalecké hnutí do SSSR vzniklo na Vsetínsku po uzavření továren firmy Thonet. O jeho vznik se zasloužily komunistické odbory Mezinárodní všeodborový svaz.

Vystěhovalectví bylo povzbuzováno dopisy některých vystěhovalců, kteří vychvalovali poměry v SSSR. Např. člen Interhelpa Stejskal z Brna psal místopředsedovi stranické buňky v Brně-Žabovřeskách: „Lepší si nelze přát! Doma jsme neviděli kousek masa půl roku a zde jej máme třeba 3 kg každý den. Děti umírají, protože jim matky dávaly mnoho masa“ (Rovnost 17. 1. 1926). Ze zprávy československého obchodního přidělence v Moskvě z listopadu 1926 ale vyplynulo, že členové Interhelpa místo postelí spali na dřevěných deskách. Šaty měly pověšeny na stěnách, nádobí bylo na polici, nábytek neměli, podlahy byly hliněné.

Jak autoři uvádí v závěru své knihy, historie československých komun v SSSR byla pouze epizodou československých dějin 20. století, ale na osudy jejich členů nesmíme zapomínat.

Jaroslav Vaculík

BORÁK, Mečislav. *Moskevská pohřebiště. Češi a českoslovenští občané popravení v Moskvě v letech 1922 – 1953. Opava: Slezská univerzita, 2013. 273 s.*

Otevření bývalých sovětských archivů vytvořilo předpoklady pro zkoumání osudů obětí politických represí bolševického režimu, které začaly již za vlády Lenina a s plnou silou propukly za Stalínovy diktatury. Anotovaná kniha poprvé zveřejňuje jména a stručné životopisy 121 Čechů a československých občanů popravených v Moskvě v letech 1922–1953. Jejich pozůstatky se nachází na několika místech: v parku u nemocnice Jauza, na Vagaňkovském hřbitově, na Donském hřbitově, v bývalém objektu NKVD Kommunarka a na Butorské střelnici. Dramatické životní příběhy popravených jsou opatřeny výkladem o historických souvislostech a doplněny o řadu fotografií.

Autor se opřel především o materiály uložené v českých a ruských archivech, které konfrontoval s publikovanými vzpomínkami, rozsáhlou dosavadní odbornou literaturou české, ruské, německé, polské a ukrajinské provenience, údaji v internetových zdrojích a rodinnými sbírkami po pozůstalých.

Publikace je rozdělena do šesti kapitol. První seznamuje se zdroji informací, druhá s represivní politikou bolševického režimu, třetí s prvními Čechoslováky popravenými v Moskvě, čtvrtá s nástupem tzv. Velkého teroru v Moskvě, pátá s masovými operacemi NKVD v Moskvě a šestá s válečnými a poválečnými popravami v Moskvě. Málo praktické je zařazení poznámkového aparátu za odborným textem. Kromě seznamu pramenů a literatury, seznamu fotografií a fotokopií, jmenného a místního rejstříku a anglického a ruského résumé obsahuje publikace velmi vhodně i seznam zkratk.

Jednou z obětí Velkého teroru byl i volyňský Čech Václav Zof, jehož životní dráha se značně vymykala způsobu života jeho krajanů. Narodil se v prosinci 1889 ve Volkově v Dubenském újezdu Volyňské gubernie, nikoliv v Dubně, jak je uvedeno v anotované knize. Jeho otec byl vlastníkem zemědělské usedlosti a drtírny kostí. Václav Zof se vyučil v Petrohradě řezníkem. V roce 1910 nastoupil základní vojenskou službu v ruské armádě a začal psát příspěvky pro bolševické časopisy *Zvezda* a *Pravda*. Do bolševické strany vstoupil v roce 1913 a po únorové revoluci 1917 byl vyslán do ilegální stranické organizace v Sestoreckém zbrojním závodě, vzdáleném 30 km od Petrohradu. V době Leninova ilegálního pobytu v Razlivu působil jako jeho kurýr. Za občanské války byl v roce 1919 politickým komisařem 19. divize Rudé armády na Uralské frontě. Po skončení občanské války se vydatně podílel na výstavbě sovětského válečného a obchodního loďstva. Jeho práce byla oceňována i Leninem, který o něm napsal: „Slyšel jsem v ÚV, že Zofa hodnotili jako velmi schopného pracovníka, a moje pozorování v Radě obrany toto hodnocení plně potvrzuje.“ V roce 1931 byl jmenován prvním náměstkem lidového komisaře vodní dopravy a poté se stal v roce 1933 sovětským námořním atašé v Paříži.

Mečislav Borák mezi oběťmi masových operací NKVD v Moskvě našel i další volyňské Čechy. Např. Alexandr Fiala se narodil v Semidubech Dubenského újezdu a pracoval jako agronom v Moskevském oblastním zemědělském oddělení. V roce 1938 byl zatčen pro údajnou špionáž ve prospěch cizí mocnosti. Další volyňský Čech Josef Pekárek se narodil ve Zdolbunově Ostrožského (nikoliv Ostrovského) újezdu. Po skončení občanské války zůstal v Moskvě, kde byl v roce 1938 zatčen jako údajný agent polské policie. Jiný volyňský Čech Boris Serkal se narodil v Křemenci, v roce 1925 ilegálně přešel do SSSR, kde přijal sovětské občanství. Byl zatčen v roce 1937 a obviněn ze záškodnictví a odsouzen k trestu smrti.

Borákova kniha představuje důležité připomenutí osudů Čechů, kteří se octli v soukolí stalinského represivního režimu.

Jaroslav Vaculík

KOVANDA, Karel: *Zápas o podnikové rady pracujících 1968-1969*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2014, 172 s.

V rámci řešení výzkumného projektu Grantové agentury České republiky „Rezistence vůči komunistickému režimu v Československu. Její zdroje, projevy a ohlasy“ vyšla představená práce, která již vznikala před více jak čtyřiceti lety. Autor se touto problematikou zabýval od konce 60. let 20. století. Aktivně se zapojil do politického dění v letech 1968–1969, kdy na jaře 1969 byl zvolen předsedou Svazu vysokoškolských studentů Čech a Moravy. V roce 1970 emigroval do USA, vystudoval tam politologii a na Massachusetts Institute of Technology textaci této práce obhájil v doktorském řízení. V roce 1990 se vrátil do Československa a aktivně nastoupil do čs. diplomacie.

Smysl nynějšího vydání Kovandovy práce je dvojitý – především jde o to, že o podnikových radách pracujících v roce „pražského jara“ a v následném počátečním roce normalizace neexistuje žádná podrobná monografie, – přináší inspirativní pohled coby autentický historio- grafický dokument, vytvořený aktivním účastníkem dramatických událostí v Československu na konci šedesátých let. V práci se vychází z předpokladu, že stranická i státní byrokracie po únoru 1948 i po všech hospodářských reformách vedla v polovině šedesátých let ke stagnaci či dokonce k propadu čs. ekonomiky, čímž ztratila právo kontroly na řízení podniků; to ve svém důsledku znamenalo zpochybnění principu vedoucí úlohy strany v ekonomice. Odtud pramenil pochopitelný zájem o urychlení ekonomické reformy, s čímž prakticky souvisela radikalizace dělnictva. Tým „otce“ hospodářské reformy, místopředsedy vlády O. Šika, chtěl rehabilitovat trh a „objektivní zákony trhu“ s pomocí šermování pojmy jako „demokracie, socialismus, socialistický právní stát, socialistický trh, socialistické tržní hospodářství“, aniž byl přesně vymezen význam těchto termínů.

Kovanda interpretuje „pražské jaro“ jednak z hlediska státní a stranické byrokracie, které sice šlo o reformu, ale současně nechtěla přijít o svou „vedoucí roli“, a jednak z pohledu reformních sil, které se v tomto segmentu dělily na technokraty a na liberální a radikální demokraty, s nimiž autor sdílel shodné postoje právě v otázce podnikových rad pracujících. Kdesi v pozadí figurovala ještě třetí „síla“, která nechtěla žádné podnikové rady, jen snad připouštěla „účast pracujících“. V tomto rozložení sil můžeme spatřovat podstatu politiky „pražského jara“, jak se zrcadlila v hospodářské oblasti coby boj mezi „pokrokovými“ a „konzervativními“ názory, nebo také mezi „reformními silami“ a „starou gardou“. Celá jedna (úvodní) kapitola je věnována přehlednému představení a rekapitulaci vývoje dělnické spoluúčasti na řízení podniků, a to od závodních rad v roce 1945 (až přibližně do roku 1947) přes nucenou transformaci s odborovými orgány a institucemi, což byla i otázka navýsost politická. Účast na řízení, která byla zavedena po válce, postupně degenerovala ve formu, v níž pracující neměli žádnou možnost ovlivňovat podnikové rozhodování, takže „účast na řízení“ se zredukovala na „účast v práci“. Záblesk samosprávy se opět objevil v roce 1956, ale jinak až do poloviny 60. let úplně vymizel. Tehdy se objevily první signály „čerstvého“ přístupu, o roli pracujících se začalo diskutovat. Oprášíla se myšlenka na autonomní dělnický orgán mimo rámec odborů (ROH). V osmašedesátém roce si tento projekt osvojili i vrcholní reformní politici, kteří dali „zelenou“ zakládání podnikových rad pracujících. Rady začaly pozvolna vznikat od června 1968 a největší význam nabyly až po srpnu 1968. Podnikové rady se měly přetvořit v orgány odporu po invazi vojsk Varšavské smlouvy, proti obnovování „pořádku“, proti nastupující normalizaci.

Kovandova práce je specifickým výkladem československé reformy; lze z ní vydedukovat, jaké dopady měla nebo mohla mít na společnost, co od ní očekávali prostí občané, s čím ji spojovali. Samotná heuristická práce měla poměrně složitou a nesnadnou genezi při shromažďování potřebné informační kapacity. Pramenné podklady nebyly autorovi tehdy samo-

zřejmě přístupné, takže kromě několika málo osobních svědectví se musel výlučně spoléhat na tisk v zahraničních institucích, jako v Ruském výzkumném středisku Harvardovy univerzity nebo v mnichovském archivu Radia Svobodná Evropa. Po svém návratu do vlasti svou disertaci přeložil do češtiny, upravil a obohatil o pramenné odkazy, které vyšly v posledním čtvrtstoletí. Tak se nám dostala do rukou velice zdařilá, precizně a kvalitně koncepčně zpracovaná, potřebná práce sloužící k základní orientaci v oblasti podnikové samosprávy, jenž, jak uvádí sám autor, „splácí z velké míry dluh, který u nás má dnes už více než čtyřicet let stará aktivita dělníků, techniků, sociologů, ekonomů a publicistů, kteří o podnikové rady pracujících usilovali v šedesátých letech“.

František Čapka